

פרוטקול מס' 42

מישיבת ועדת הכלכלה
שהחקימה ביום ג', י"ג חשוון תשל"ה - 29.10.74 בשעה 13.30

נ כ ח ד :

חברי הועדה: ש. תמיר - יו"ר
ע. אמוראי
פ. גרופר
מ. דרובלס
א. זילברברג
מ. חריש
י. יודין
א. ליבני
י. מודעי
נ. קצב
י. שערי

מוזמנים: מ. זנבר - נגיד בנק ישראל
א. שטיינברג - מטעם בנק ישראל

היועץ הכלכלי לוועדה - ד. לב
מזכיר הועדה - פ. פלקסר
רשמה - ש. ברקת

סדר היום: סקירת נגיד בנק ישראל על המצב במשק

היו"ר ש. תמיר: עד לבואו של נגיד בנק ישראל, אני רוצה למסוד לכם על שני עניינים אחרים. קודם כל, קבלתי שני מכתבים, מצד אנשים שנרשמו בשעתו לחוכנית רכישת דירה, קשורה עם חכנית בר מצווה, אשר בה הובטח לאזרחים שבניהם יהיו זכאים לדירה וינתנו להם הנחותים הכספיים הדרושים לשם כך. בינתיים הוציא משרד השיכון חוזר הקובע דירוג, לחמש קבוצות שונות, ולפי הזכויות של האנשים האלה לא יוכלו למעשה להינות באופן מעשי מזכות לשיכון. הם טוענים כי הזכויות הובטחו לכולם בדרגה שווה כאשר הם נרשמו לדירה והפקידו כסף רב. ביקשתי מן הפונים לשלוח אלינו את החומר שלפיו נרשמו מלכתחילה, כדי שנוכל להיווכח אם הייתה כאן הטענה כפי שהם טוענים. באופן מקביל אני חושב שמחובתנו לפנות לשר השיכון - מאחר והאזרחים פנו אלינו - ולבקש ממנו הבהרות בנושא זה. כך נוכל לברר אם לא נעשתה כאן עוולה בקשר לחלק מן הנרשמים.

ענין שני - קיבלתי פניה רשמית מן היועץ המשפטי של משרד החקלאות בקשר עם מועצת הלול, ייצור ושיווק. (קורא מכתב היועץ המשפטי של משרד החקלאות, מיום 22 באוקטובר 1974). השאלה היא האם התיקונים האלה משנים את המשמעות, ואיזה צורה יהיה לסעיפים אם נחלק אותם.

פ. גרופר: אני מציע שנקבע עמדה בענין זה רק לאחר שנקבל את החומר בקשר למועצת הלול, כי אנחנו כבר לא זוכרים את הענין.

היו"ר ש. תמיר: אבקש ממזכיר הוועדה לחלק לחברי הוועדה את החוק המקורי, את הצעת התיקון ואת נוסח הסעיף שמציעים לדחות; אולי נחליט בענין זה מחר, לאחר שחברי הוועדה יקבלו את החוק.

מ. דרובלס: כאשר דנו בתיקון חוק מועצת הלול, הועלו על ידי ועל ידי חברת הכנסת קצב כמה בעיות. סוכס שמר ישראלי יבוא בדברים עם הנוגעים בדבר, ולפי שנסכם יתן לנו תשובות על אותן בעיות שהעלנו. סוכס, כי לאחר שיתוקנו אותם עניינים שאנחנו העלנו, נגיע לידי החלטה כוללת גם בעניינים האחרים. מאז לא באו איתנו איש בדברים, אני רואה בהחלט קשר בין חוק מועצת הלול ובין אותן הבעיות שהעלנו, אש הדברים לא יבואו על תיקונם, נציע לתקן את החוק בצורה אחרת. צריך לראות לברר לפני סיום הדיון בחוק, מה הם החשובות שאנחנו ביקשנו.

י. מודעי: קיבלתי כמה פניות מצד אזרחים, בעניינים הנוגעים למשרד השיכון. לפי דברי אחדים אין פיקוח לפניה על הפסקת הבניה. עצם חקיקת חוק שאין פיקוח על ביצועו, יוצרת אפליה לגבי אותם אזרחים שמקיימים את החוק כהלכה. הייתי מציע להזמין את שר השיכון ולשמוע מה בפיו.

היו"ר ש. תמיר: פעולתו של משרד השיכון מוגדרת בתחום טיפולה של ועדת העבודה. אם מקבלים פניות מצד אזרחים אפשר להפנות אותם לשר השיכון, אבל לא הייתי רוצה ליצור מצב שהשר יוזמן לסקירה בפני ועדה זו. מסתבר ששני חוקים הנוגעים במשרד השיכון עומדים לדיון בוועדת הכלכלה: חוק רישום הקבלנים וחוק ממכר. זאת אולי הזדמנות להזמין את שר השיכון.

אני רוצה לקדם בברכה את נגיד בנק ישראל ובמיוחד להודות לו על שנאות להופיע בפנינו לאחר הודעה מוקדמת קצרה בלבד. בטרם יפתח הנגיד בדבריו אני רוצה להפנות אליו בקשה מטעם חברים אחדים של הועדה: אני רוצה להפנות לתשומת לבו שחברי הוועדה קיבלו לדיון מוקדם את הנאום המלא שנשא הנגיד במועדון המסחרי והתעשייתי, כך שאפשר לצאת מתוך הנחה שדברי הרקע והאינפורמציה הכללית שנרשמו בו רשומים לפנינו.

16/12
חברי הוועדה שפגישה זו תקדיש משום כך חלק גדול יותר מן הזמן לפתרונות המוצעים לבעיות שהעליצת, כך שנוכל להביא בפני מליאת הכנסת את המלצותינו לאחר עיון בהצעות אלו. נוכח המצוקה הכלכלית הקיצונית, שכולנו יודעים שאנחנו נתונים בה, תוכל הוועדה להתמודד טוב יותר עם הנושאים, גם אם הם נתונים בוויכוח, ולהביע דעתה על תוכניות קונקרטיים הבאות בחשבון.

מ. זנבר:
אשר לפתרונות והצעות - אני חושב שגחחום הכלכלי לא רצוי להביא לידיעת הציבור מה עומדים לעשות ומה חושבים לעשות, כפי שלמדנו מן הנסיון. כאשר דובר לפני כשנה שרוצים להעלות את מחירי המצרכים הבסיסים, התוצאה היתה שהמדיניות לא השיגה את מטרתה ומספר לא קטן של אנשים התעשרו מצבירת המצרכים האלה מראש. אותו דבר קרה לגבי ניירות צמודים לאינדקס. בעולם כולו נוהגים לנהל דיונים קונקרטיים בפורום סגור ביותר עד כמה שאפשר. צריך להתייעץ כמובן, ולאחר שמתקבלת החלטה צריך לבצע אותה במהירות; לא צריך לפרסם דברים בשלב של רעיונות בלבד.

במועדון המסחרי והתעשייתי נסיתי לתאר את המצב. אני חושב שהדבר החשוב ביותר, הוא שהציבור יידע את הקשיים שבמצבנו. אני מתכוון לציבור המתכננים, המחוקקים והמבצעים, וכל אלה שצריכים לשאת בעול. אם אין הבנה, לא יכול להיות שיתוף פעולה. לדעתי המצב הוא קשה מאד, ורק אם אנשים יבינו אותו יהיו מוכנים לקבל על עצמם עול כבד. משום כך אני חושב שדיון רציני על מצבה של ישראל היום ובחינה נאם והערכות שלנו נכונות או לא - זאת צריכה להיות המטרה של הדיון כאן. ידוע שמצבנו הכלכלי איננו שפיר ביותר, וגם ידועות הסיבות העקריות לכך: האינפלציה בעולם, התייקרות חומרי הגלם הבסיסים, המלחמה והרצון העז שלנו לעשות הרבה מאד דברים טובים, מפיחות המשק ושירותים סוציאליים, עד לקליטת עליה וביצור בטחון ישראל. כל אחד מן הדברים הללו חשוב וחיוני, אבל בהצטברותם כל אלה הם גורם אינפלציוני. הדבר המיוחד שהתבלט בחודשים האחרונים זו הרעת מצב מאזן התשלומים שלנו, בקצב די מזורז: הרזרבות שלנו ירדו במוצע חודשי של 80 מיליון דולר. מראשית השנה ירדו רזרבות מטבע זר עד היום ב-750 מיליון דולר בערך. סכום זה מתאים להגדרות המקובלות בעולם כולו, וגם בבנק ישראל. בשנה שעברה היו כאלה שהשתמשו בהגדרה רחבה יותר של הרזרבות, ואם נלך לפי ההגדרה ההיא, הירידה היא ב-900 מיליון לירות. לדעתי, הירידה הרלבנטית היא ב-750 מיליון דולר. הרזרבות שבידי בנק ישראל שניתנים לשימוש הם עכשיו פחות ממיליארד דולר. פירוש הדבר שני חודשים יבוא אזרחי. יחד עם היבוא הבטחוני אנחנו זקוקים ל-750 מיליון דולר לחודש; היבוא הבטחוני הישיר מהווה קצת יותר מ-100 מיליון דולר לחודש, אולי 120 מיליון דולר, ולכן אני אומר שהרזרבות יספיקו לחודשים יבוא אזרחי בלבד. זה לא הרבה.

כל זה קרה בד בבד עם גידול החובות של המדינה. זה מעמיד אותנו במצב שבו עיקר הדאגה צריכה להיות למאזן החשלומים, ולענין זה בלבד. אפילו האינפלציה פחות חשובה היום. כאשר דיברנו על אינפלציה לפני שנה-שנתיים אמרנו שאינפלציה יכולה לגרום לבעיות חמורות מאד בשלב יותר מאוחר, אם לא מצליחים לעצור אותה מיד. הכוונה היתה למצב מטבע זר. אם אין מטבע זר, חייבת לבוא אבטלה גדולה במשק. כאשר יש אינפלציה עולים המחירים, על ידי כך נפגע כושר התחרות של המשק. אם הייצור המקומי הוא יקר, קשה לייצא וגם לצורך השימוש בארץ כדאי יותר לייבא. אם נוהגים כך, יש פחות מטבע זר ויש גם פחות תעסוקה. היום כבר הגענו לזה שאין כבר מספיק מטבע זר. עדיין יש מספיק כרגע, אך מה יהיה בעוד שנה אם זה ימשך כך? אנו נגיע למצב שלא חהיה בידינו כמות מספיקה של מטבע זר כדי לממן את הפעולות השוטפות של המשק. תעשיין שרוצה לשחרר חומר גלם, יכול רק לבוא אלינו עם לירות ישראליות, ולא יכול לשחרר את הסחורה אלא אם המדינה תיתן לו חמורת הלירות מטבע זר;

אם אין למדינה מטבע זר לצורך זה, זה יפגע בכל אחד ואחד, גם באותו חעשיין שמנהל את המפעל שלו בצורה הטובה והאחראית ביותר. כל מפעל גם הטוב ביותר יצטרך לפשנט את הרגל מפני שאין למדינה מטבע זר להביא קומרי גלם. זה האסון. היום הגענו כבר למצב כזה, שהדאגה לאינפלציה היא פחות חשובה. חשוב יותר להקטין את הביקוש למצרכים הבסיסיים, כמעט לכל דבר שהוא. מחיר המצרכים הבסיסיים עלה מאד. אם המחיר בארץ נשאר על רמה נמוכה, הביקוש גדול והייבוא גדול. בשלבים מסויימים של תהליך ההרעה במצב הכלכלי, צריך לדאוג ליציבות מסויימת, כדי שלא ידרשו חוספת שכר, למנוע עליית מחירים, ולשמור על ידי כך על כושר התחרות. בשלב הבא, הציקר הוא לחסוך דולרים, כדי להרוויח זמן כדי להתארגן מחדש, וכדי לשפר את המצב. אבל אי אפשר לעשות זאת מיום אחד למחרתו.

צודקים אותם כלכלנים האומרים שהייצור מבוסס על שלושה גורמים ולא על שניים: הון, עבודה וגם זמן. פעם חשבו שהזמן קשור עם גורם ההון, כי זה מתבטא בריבית. כיום מגיעים יותר ויותר למסקנה שזה לא נכון: מוכרחים להביא בחשבון את הזמן כגורם עצמאי, כי אי אפשר לבנות בית חרושת או ליצור שוק וביקוש מיום למחרתו, אפילו אם יש לך את כל הכסף הדרוש. קיים משבר עולמי בענייני הנפט, ואם רוצים להקים חחנות כוח גרעיניות, הרי ארצות הברית למרות כל האמצעים שברשותה, לא תוכל לעשות זאת אלא לאחר שנים לא מעטות.

חבל שהפסדנו זמן ב-1974 ואסור לנו להפסיד גם את 1975. זה יכול לקרות בקלות. אם נקח הלוואות ככל שניתן להשיג, נוכל לממן את משק ישראל כפי שהוא היום, אולי עוד שנה. אני טוען שפירוש הדבר יהיה שנפסיד את 1975, ונגיע למצב חמור ביותר ב-1976-1977. איך בזבזנו את 1974? על ידי כך שלא שינינו את אורת חיינו מזה שהיה לפני המלחמה. מימנו את החיים השוטפים על ידי הפחתת הרזרבות בקצב של מיליארד דולר לשנה.

היו"ר ש. תמיר: מה היה גודל הרזרבות כאשר היו נשיא?

מ. זנבר: בתום המלחמה היו הרזרבות שני מיליארד דולר. על ידי כך שהפחתנו את הרזרבות לא נוכל לקמן במקור זה את ההוצאות בשנה הבאה. מקור אחר יכול להיות רק הלוואות. אני מודיע שאנחנו לוקחים הלוואות מכל מקור אפשרי שמוכן לתת הלוואה בחנאים נוחים. כוונתי היא להלוואה לתקופה של יותר מ-5 שנים, בריבית לא גבוהה. אנחנו לוקחים הלוואות לממשלת ארצות הברית, מגרמניה, מקנדה, מטבע, מן הבנק העולמי, מן העם היהודי - לוקחים את המכסימום האפשרי, כל מה שנוחנים. כדי שנוכל להמשיך לחיות באותו אורת חיים גם ב-1975, אנחנו חייבים לקחת הלוואות בשוק הכספים העיסקי. שוק זה הוא אכזרי ביותר. הדוגמה הקולעת ביותר לכך אנו רואים בימים אלה באיטליה שנכנסה ב-1974 לקשיים כלכליים גדולים מאד עקב יחסי עבודה מעורערים, עליה במחירי הנפט ויבוא אחר. איטליה נאלצה לקחת עד עכשיו 13,5 ביליון דולר הלוואות. זאת מדינה לא קטנה, לא עניה, חברה בשוק האירופאי המשותף ויש לה תעשייה מפותחת. בכל זאת היא מתקשה לקבל הלוואות בשוק הכספים העיסקי. הבנקים האמריקאים מתחילים לחשוש שמא איטליה לא תוכל לפרוע חובות. לכן היא מנסה להשיג הלוואות בתחום הציבורי-פוליטי: הם הכריחו את השוק המשותף לקחת הלוואה כגוף, מן המדינות הערביות. השוק נותן אחריות לפרעון החוב. כמובן שהתנגדו לזה בעיקר הגרמנים, אך בסופו של דבר התפשרו על הלוואה של 3 ביליון דולר ממדינות ערב. אם משהו חשוב שיש לנו עוד אפשרויות רבות לקחת הלוואות על רקע ציבורי-פוליטי כדי לממן את ההוצאות השוטפות שלנו, צריך לגלות לנו איפה המקורות האלה. מאידך, מי שאומר לקחת הלוואות בשוק העיסקי,

צריך לענות על השאלה מה יהיה בעוד שנה-שנתיים כאשר סביר להניח שלא ירצו להמשיך לקחת את "הריסק הישראלי" כפי שקוראים לזה. מה יהיה איתנו אז? נצטרך לרדת בבת-אחת מרמה גבוהה של העסוקה ורמת חיים. האם זאת מדיניות אחראית? משוט כן אני טוען שחייבים לנקוט היום במדיניות כזאת שתקטין את היבוא בצורה דרסטית. חייבים להוריד את הצריכה של חומרים כגון: נפט, בשר, ברזל - כדי שיהיה לנו הזמן להסתגל לתנאים האלה ולצרכי היצוא. מי שחושב שהתהליך הוא פשוט: כוח עבודה יחפנה, יהיו פתאום מובטלים, אפשר יהיה לפנות אנשים כדי שייקלטו בענפי היצוא, איננו אלא טועה. בשביל מדינה קטנה כמו שלנו, השוק העולמי הוא למעשה אין סופי, אבל צריך להקים את המפעלים, צריך ללמד את האנשים לעבוד, צריך להשקיע מאמצים לפיתוח השווקים. אני רוצה שתזכרו מה קרה ב-1966: אז הייתה האטה במשק. קרה אז "פנצ'ר" שיכול לקרוא שבמקום 30 אלף באו רק 12 אלף. גם בחקופה שלא היו מגבלות פוליטיות לא הצלחנו להתמודד עם הדברים. בזמן המיתון היבוא ירד, מצב המטבע הזר השתפר מאד; המיתון עזר מאד בקטע הקריטי הזה, אבל היה קשור בסבל רב במישור של העסוקה ורמת חיים מינימלית. דבר כזה יכול לקרות שוב.

מ. דרובלס: האם במצב של ערך הלירה כפי שהוא היום ניתן להגדיל את הייצוא?

מ. זנבר: אנחנו נוקטים בשיטה של שני שערי חליפין. שער אחד הוא לייצוא-יבוא, כי על כל יבוא כמעט, כולל יבוא בטחוני, מטילים היטל יבוא בגובה של 35%, כלומר 1,35 לירות לדולר; מאידך אנחנו נותנים תמריצים לייצואנים, כך ששער הדולר מגיע אפילו עד ל-6.20 לירות. בכל פעם שהתמריצים הללו לא מספיקים, אנחנו מוסיפים עליהם כשם שמוסיפים מאידך תוספת היטל. השאלה היא באיזו מידה אפשר להמשיך ולהרחיק את שני השערים הללו זה מזה. ככל שעולה השער ליבוא-יצוא, יש ציפיות שגם השער השני יעלה. אז מתחילים להבריא כסף לחוץ לארץ, גם בדרכים בלתי חוקיות, אבל גם בדרכים חוקיות בהחלט: על ידי כך שמשלמים הלוואות במטבע זר לפני מועד פרעונן הקבוע, או שמשאירים את חמורת היצוא בחוץ לארץ, או שכאשר מזמינים סחורה משלמים את התמורה כמה חודשים מראש - כל אלה דרכים חוקיות, וגורמות לכך שמטבע זר נשאר בחוץ לארץ במקום להיכנס למדינה. זה מעמיד אותנו במצב מסוכן ביותר, כי יש בקופה פחות כסף. מאידך, יש סיכוי שהכסף הזה מתי שהוא יזרום חזרה לארץ. זאת הבעיה המרכזית.

אני יכול אכשיו לומר שהתחזיות שהשמעתי בראשית השנה, מסתבר, כי לא זו בלבד שהיו מוגזמות, ולא היה זה חוסר אחריות לומר את הדברים, אלא להיפך: זה היה פחות מדי. ב-1972 הגיע היבוא ל-3.3 מיליארד דולר; ב-1974 היבוא היה פי שניים. אני אמרתי שהגרעון יגדל פי שלוש. אחוז היצוא מן היבוא היה ב-1972 68%, ועכשיו יהיה פחות מ-50%, אם כי אנחנו חשבנו שיהיה יותר מ-50%. אני חושב שכעת הזמן הנכון לבוא ולהתריע. עכשיו מכינים תקציב, זאת העונה לדיונים הכלכליים, וכל מי שעוסק בזאת צריך לדעת לקראת מה אנחנו הולכים אם רוצים להמשיך לחיות כפי שעשינו ב-1974.

צריך לזכור עוד משהו חשוב: ההתפתחויות בעולם הגדול. כל המשקיפים הם פסימיים לעומת מה שקורה היום בעולם. איש אינו מדבר על שיפור במצב הכלכלי העולמי. העולם המערבי נמצא במצב של נסיגה כלכלית. יש המדברים על משבר נוסח שנות ה-30, והעובדות מצביעות בכיוון זה. אם העולם המערבי יצטרך לשלם 60 עד 70 ביליון דולר עבור

הנפט ועבור עוד כמה סוגי חומרי גלם בסיסיים, הרי שלמדינות אופק יהיה עודף הכנסות בשיעור של 65 ביליון דולר, לעומת הכנסות של 20 ביליון דולר השנה, שהשאירו להם 5 ביליון עודף בלבד. מדובר כאן על סדרי גודל ענקיים. יש אם כן כמה אפשרויות: קודם כל, שהערבים "יקנו" את העולם. ואכן הם קונים. בינתיים זה לא נעשה בהיקף גדול, כי חוששים שהרכוש שלהם יולאם, זהם אוהבים לכך להחזיק את כספם בצורה נזילה. גם המדינות שהיו צריכות למכור להם את הרכוש, לא כל כך מעונינות שערבים יקנו את הנכסים בתוכם, והכי פחות מעונינים כמובן אנחנו. השיטה הפשוטה היא לנקוט במדיניות אנטי אינפלציונית, אבל יש כאן הבדל עצום אם ממשלת ארצות הברית מחליטה על מדיניות כזאת, או ממשלת ישראל. היבוא והיצוא של ארצות הברית מהווים רק 5% מן התוצר הלאומי שלה. הם יכולים לפתור את הבעיה בקלות. אבל אם הם יגשו לפתור את הבעיה באופן דרסטי, זה יגרום לאבטלה במערב אירופה, כי 2,5% אלה של יבוא מהווים מצד שני 10% מכל המסחר העולמי. זה יגרום אבטלה בגרמניה, צרפת ואנליה. לכן האירופאים מתנגדים שהאמריקאים ינקטו במדיניות אנטי אינפלציונית. על רקע התפתחויות כאלה קשה לקוות שנוכל להרחיב את היצוא שלנו, ככל שנרצה בכך, ומתי שנרצה בכך; קשה לשער שנוכל לגייס כספים מתי שרק נרצה, וכו'. כל מי שמחנך מדיניות כלכלית צריך לקחת גורם זה בחשבון. יש לדבר גם השלכות פוליטיות מרחיקות לכת, ואפשר לראות את ההצבעה באו"ם בעד אש"פ כדוגמא לכך.

היו"ר ש. חמיר: בטרם ניגש להצגת שאלות והערות של חברי הועדה, הייתי מודה לך אילו הוספת לסקירתך כמה הערות בקשר לנושאים אחדים בדברייך, ולאחר זאת ניגש לשאלות ולתשובות.

אתה מתאר מצב, שאילו היה כאן המדובר במצבה של משפחה או בעל עסק ולא על מדינה, היו אומרים שהנה המשפחה, או המפעל, מתקרבים לפשיטת רגל. אמרת שיש לנו רזרבות שיספיקו ליבוא אזרחי בלבד למשך חודשיים. ההכנסות מן המגביות ומאגרות מלווה הפיתוח מתכווצות וגם התמיכה האמריקאית מגיעה לגבול.

לפני למעלה מחצי שנה הופעת בפני הוועדה, ובינתיים, חוץ כדי החרעה על אותם הסכנות, המלצת על שינויים באשראי המכוון. האם הדבר הזה נעשה, באיזו מידה? האם זה לשביעות רצונך?

אולי תרחיב קצת את היריעה ותספר לנו מהם פריטי היבוא העיקריים עליהם מוצא רוב הכסף שלנו בתחום האזרחי.

במשך שנים אנחנו דנים על האפשרות, שהיא לכאורה הדרסטית והפשטנית ביותר, של פיתוח ערך הלירה כחשובה על הבעיות הללו. אני מקווה שתוכל להסביר לנו מהם היתרונות ומהם החסרונות שבפיתוח.

מה היחס שלך לנושא התעסוקה המלאה, נוכח סכנת אבטלה קיצונית העומדת מאחורי השער, בעיקר בשירותים הציבוריים.

אולי תרחיב דברייך בנושא המיסוי. אני פוגש יותר ויותר אנשים המספרים לי שהם משלמים כבר היום 100%-105% על הכנסה. לא צריך להגיע להכנסה גבוהה מאד, כדי להיות כבר בתחום זה של מיסוי. התוצאה הבלתי נמנעת לפי הרושם שלי, ש"המשק שחחח השולחן" נעשה הרבה יותר גדול ובהיקף מסוכן יותר מאשר "המשק שמעל לשולחן" מאז מלחמת יום הכיפורים. המצב הגיע לידי כך שענפים שלמים במשק אינם יכולים

לפעול אלא תוך כדי עקיפת החוק והפרת החוק.

האם בהתייחסות שלך בתיאור המצב ודרכי הפתרון, אחת חמים דעים עם הדרכים המסתמנות במדיניות ממשלת ישראל, או לא?

מ. זנבר: בקשר לאשראי מכוון, היו לי דרישות שונות לגבי סוגים שונים של האשראי המכוון, והצלחנו במידה מאד חלקית. העלו את הריבית על האשראי המכוון ב-2%, וזה לא פתר שום בעיה, צריך לבטל לגמרי את האשראי המכוון להון חוזר, ויש מקום להשאיר רק איזה שהוא סכום לא גדול למטרות של סיוע למפעל - לא סיוע בנזילות, אלא כדי לשפר את הרווחיות. מישהו יכול כמובן לשאול: מדוע לא תיתן לך את הסובסידיה, מדוע בדרך של אשראי? יש אולי מקום לתת באיזה שהוא מקום מרוחק הון חוזר מסובסד, אבל עכשיו זה מיותר.

י. שערי: כמה זה עולה לנו?

מ. זנבר: הקליינט משלם עבור האשראי הזה 13%. עולה לנו ההפרש בין 13% לגובה הריבית בשוק החופשי. ההפרש הזה הוא הסובסידיה. לשבחו של משרד התיירות ייאמר שהם הסכימו להעלות את הריבית לאשראי הזה. הם ביצעו זאת לפני כל האחרים.

מאז היתה התפתחות חיובית מאד. כאשר לפני שלושה חודשים יזמתי תיקרה למתן אשראי חופשי, היתה דרישה חזקה מאד להרחיב את האשראי המכוון. אמרתי אז שאפשר לקבל את איגרות המלווה למעסיקים, וחמורתם אנחנו נוכל לתת אשראי. בצורה זו קיבלה התעשייה אשראי ב-200 מליון לירות. למלווה הזה יש הצמדה כצורה ממס, ונוסף על כך ריבית 4%. זה מה שמשלם התעשיין למעשה עבור קבלת האשראי המכוון. זה עולה לו 30% ואולי אפילו 50%, משום שהוא וויתר על ההצמדה וגם אין לו אפשרות לנכות את הריבית ממס הכנסה. התעשיינים הגיעו למצב שהיו מוכרחים לקבל את ההצעה הזאת, או לוותר על הדרישה לאשראי. אני יכול לומר שבקטע זה אני מרוצה מן התוצאות: האשראי המכוון להון חוזר נשאר בגבולות 200 מליון ואולי עוד כמה עשרות מליונים, וכל החוספת היא אשראי מכוון יקר. בתחום האשראי המכוון לפיתוח, ההשגים היו דלים. הריבית עלתה מ-6.5% ועד ל-12%, בשיעורים שונים בהתאם לאיזורים. אבל הואיל והמחירים עלו, לא היה בהעלאה הזו כדי להקטין את הסובסידיה מלפני שנה, היות והמחירים עלו עוד יותר. אני לא יכול להגיד שאני מרוצה מן העניין הזה. אני הצעתי 50% הצמדה ללא ריבית, ו-50% נשאר כפי שהיה.

לגבי שאלת הפיחות, השיקולים הם כאלה: באופן עקרוני הפיחות משפר את כושר התחרות של היצוא ומכביד על היבוא. עבור הדולר שהיצואן מקבל, יש לו חמורה גדולה יותר בלירות. קודם הוא קיבל פחות לירות תמורת הדולר ומעכשיו יהיה לו כדאי יותר לעבוד בשביל הייצוא מאשר בשביל השוק המקומי. אפשרות שניה היא, להרחיב את היצוא על ידי הורדת המחיר של הסחורה במטבע זר, כי עדיין תהיה ההכנסה בלירות גדולה יותר מאשר היתה קודם. היצרן יכול להתחלק עם היבואן, והואיל וההפרש הזה גדול למדי, אפשר להגדיל את היצוא או לשפר את תנאות. בדיוק החיפך מזה קורה לגבי היבוא. ואולם הפעולה הזאת היא הגיונית כאשר היא יכולה להביא באופן מעשי להגדלת היצוא - כלומר יש כושר ייצור מספיק בלתי מנוצל בענפים שיכולים לעבוד בשביל היצוא; כלומר, יש ציוד ויש כוח אדם שמוכנים לעבוד יותר, שיהיו מנוצלים טוב יותר ועל ידי כך ננצל את הפוטנציאל הקיים כדי להגדיל את הייצוא. ואולם אם את התוצאה הזאת אי אפשר להשיג, ממילא לא תהיה

אפשרות להגדיל את היצוא. הוא הדבר לגבי היבוא: אם היבוא יעלה יותר ביוקר, אבל מסיבה כל שהיא חייבים להמשיך ולהביא אותו, פשוט נשלם יותר אבל לא נקטיק את הצריכה. לכן פיחות הוא הגיוני רק כאשר בעקבותיו יכולים לבוא צמצום ביבוא והגדלת ביצוא - אולי קצת יותר מאוחר, אבל בהיקף סביר. מצב של תעסוקה מלאה איננו עוזר לביצוע פיחות ולנו יש תעסוקה מלאה. מאידך, חלק גדול של היבוא בלתי גמיש: המחירים בעולם עלו ואנחנו לא הקטנו את היבוא, כי זה לא ניתן. אם כך, הפיחות לא יעזור לצמצם את היבוא. חוסר הגמישות של היבוא יכול: לבוא משתי סיבות עיקריות: 1. בלי כמות מסויימת של מיספוא, למשל, אי אפשר לקיים משק חקלאי; בלי ברזל ועץ אי אפשר לבנות שיכונים, כלומר, היבוא יימשך בהכרח ורק יביא להתייקרות. 2. אם הממשלה והציבור אינם רוצים או אינם מסוגלים לבצע מדיניות של הגבלות, הרי שהפיחות רק יביא להתייקרות, אבל לא לצמצום היבוא. לדוגמא: כאשר ביטלנו את מחירי המזון הבסיסי ולא נקטנו מדיניות של צמצום הביקוש, הרי שממילא הביקוש נשאר כפי שהיה. אם מגדילים את הסובסידיות, אין טעם בפיחות.

הפיחות יכול להיות גורם שיוצר תעסוקה: אם מייבאים פחות שטיחים, למשל, יותר כדאי להעסיק אנשים נוספים בהרחבת ייצור השטיחים בארץ. אם יש כוח אדם מתאים, אפשר להרחיב את הייצור בארץ כדי שיהיה כדאי יותר ויימכר יותר טוב. משום כך אפשר לומר שהפיחות יכול להיות גורם שיוצר מקומות עבודה.

י. מודעי: הייצור שלנו בנוי בחלק גדול מאד על יבוא. אם היבוא יצטמצם, יצטמצם גם הייצור המקומי ולא להיפך.

מ. זנבר: אם הביקוש נשאר קבוע, יקנו כמות יותר גדולה מתוצרת הארץ לעומת תוצרת יבוא. רק מרכיב היבוא שבחוק הייצור יתייקר.

ישנו תחום אחר, התחום הכספי, שאיננו קשור בקניה ומכירה של סחורות, אלא בפקדונות ניירות ערך וכדומה. גזה יש לנו בעיה מיוחדת, שאין לרוב המדינות בעולם: יש לנו פקדונות של תושבי ישראל צמודים למטבע זר, בהיקף של 1,6 ביליון דולר. נוסף לכך יש ניירות ערך זרים - יחד 1,8 ביליון דולר השייכים לאזרחי ישראל. נקטנו בשיטה זו במשך שנים רבות, כדי להשפיע על מקבלי הפיצויים מגרמניה ועל מקבלי הכנסות אחרות מחוץ לארץ, שלא ימירו את הדולרים ללירות, כלומר על מנת שיגדילו את החסכון ולא את התצרוכת. לאחר הפיחות יומר כנראה חלק מן הפקדונות האלה ללירות ישראליות. על הדולרים מקבלים ריבית קטנה מאד, בין שזה תמ"מ^{1/8} פז"ק. האיש חושש מפני פיחות, ולכן הוא אומר שכדאי לו להסתפק בריבית קטנה, בתנאי שהכסף שלו צמוד לדולר, אבל אחרי שהפיחות קורה, הוא לא יחשוב שעשוי לבוא פיחות נוסף מיד, ולכן יש הגיון שהוא ימיר את הכספים הללו ללירות ישראליות, למשל כדי לקנות אגרות חוב צמודות לאינדקס. זה מה שקרה ב-1972 אחרי הפיחות, כאשר בא "בוס" על אגרות חוב ומקרקעין בגלל ההמרה. ההמרה הזאת היא גורם אינפלציוני גדול. האויב הכי גדול של פיחות מוצלח זוהי יצירת אינפלציה פנימית. כלומר, אם כושר התחרות של היצוא ישתפר, הרי מצד שני ובאופן מקביל ההוצאות המקומיות יעלו אולי יותר, וחוך שנה כבר לא תהיה כל השפעה לתוספת שהיצואן מקבל עבור הדולה. משום כך בישראל ההחלטה על פיחות היא קשה מאד ומסובכת מאד. אם מחליטים על כך, זה יכול

להיות רק יחד עם שורה של פעולות נוספות. הפיחות לבדו בוודאי איננו תרופה לשום דבר.

היו"ר ש. תמיר: יש גם בעיה של חסלום החובות.

מ. זנבר: אפשר לומר שעל ידי פיחות מוצלח אתה עשוי להרוויח יותר דולרים. אולי תצטרך להשקיע יותר שעות עבודה כדי לקבל את ההכנסה, אבל תוכל ליצור שעות עבודה אלה; בלי פיחות אין שעות עבודה ולא תוכל גם לשלם,

היתה שאלה בקשר לתעסוקה מלאה: לקיים תעסוקה מלאה לפני הפיחות וגם אחרי הפיחות. זה קשה מאד, משתי סיבות: אם אתה מתחיל בתעסוקה מלאה, ספק אם פיחות יכול להצליח בכלל, כפי שהסברתי. אם במקרה ביצעת את זה ואתה מקיים תעסוקה מלאה אחרי הפיחות, סביר להניח שהכל יעלה, שכר ומחירים, וכל התכשג יתמזמוז. אם יימשך הבטחון הזה במקומות העבודה, הרי שהעובדים יוכלו לבקש כל דבר וגם יקבלו כל דבר שירצו. הנסיון שלנו עד עכשיו הוא רע מאד.

לבני המיסוי, יש כאן נקודה חמורה מאד בשביל מתכנני המדיניות הכלכלית. אשר למיסוי הישיר, מס ההכנסה השולי הוא כבר בממדים קטלניים. המס הממוצע, לעומת זאת, הוא בהחלט לא קטלני, כי יש כל מיני פטורים ושעורי מס מוגבלים. כתוצאה מכך מדיניות השכר ומדיניות המיסים אינם הולכים במסלול הנכון. היה יותר טוב אילו אפשר היה להעלות שכר ולהוריד את שיעורי מס ההכנסה בעיקר בדרגות הגבוהות כי יש איזה שהוא גבול שאפשר להגיע אליו עם שיעור מס השוליים. מי שעובר את הגבול הזה מביא לכך שעוברים את החוק וגם מפירים את החוק. לכך היה רצוי להעלות שכר ולהוריד את שיעורי המס, אך מאידך להגביל מאד את שיעורי המס המוגבלים. אני לא רואה היום אפשרות להעלות יותר את השוליים. מס ההכנסה, יחד עם המלוות, עוברים לפעמים 100% של הכנסה.

י. יודין: מהו לפי הערכתך אחוז המשלמים מס אמח?

מ. זנבר: זאת צריך לשאול את הממונה על הכנסות המדינה. אני הייתי רוצה להוריד את שיעורי המס השוליים. הייתי רוצה שלא יקבלו חסלומים מתחת לשולחן; שכר יותר גבוה אבל בגלוי.

לבני המיסים העקיפים, הרי כל מס עקיף מעלה מחירים. כתוצאה מכך קודים שני דברים: צריך לשלם יותר חוספת יוקר, שהממשלה עצמה משלמת בין כמעסיק ובין כתומכת במעסיקים ציבוריים אחרים; שנית, יש הפרשי הצמדה שהממשלה תצטרך לשלם על ניירות הערך הצמודים, החום הצמוד של הממשלה מגיע ל-25 מיליארד לירות. זה סכום משוערך לאמצע השנה הזאת, וזה גדל עם עליית המחירים. אם אתה רוצה לגבות 100 מיליון לירות מס בצורת מס עקיף, אתה עלול לגרום לכך שבאינדקס יעלה ב-1% ואתה מגדיל את החוב הצמוד לציבור ב-1%. מלבד זאת תצטרך לשלם תוספת יוקר לעובדים שלך בגובה של 1%. בחשבון כולל את מפיסיד. אם נחייס רק לסכום שתשלם השנה הזאת באגרות חוב המגיעות לפרעון השנה, והריבית שצריך לשלם השנה, יוצא שמכל לירה אחת משלם שלישי לציבור; נטו יש לך רק 65 אגורות, וזה נעשה כל פעם יותר גרוע. אם לא יהיה שינוי קיצוני

בכל המערכת, כי גם לאפשרויות האלה יש גבול. ייתכן שהמס הזה, במסגרת כוללת גדולה, איננו נושא לא להצמדה ולא לתוספת יוקר. במילים אחרות, כל המחשבות שהיו פעם חיוביות - למשל הנהגת תוספת היוקר הקבועה על מנת להפסיק את הוויכוח המתמיד בין עובדים למעסיקים, גורם אחרי כמה זמן לקפאון. הנהגנו ניירות ערך צמודים לאינדקס כדי לעודד חסכון, והיום יש פרעונות במליארדים לירות. בשנה הבאה נצטרך לשלם 4.5 מיליארד לירות קרן וריבית לחושבי ישראל. בתקציב הבא יהוו הדולרים וניירות הערך הצמודים 8.5 מיליארד לירות (פרעון שוטף, קרן וריבית). דבר שעזר לנו מתי שהוא, אחרי מספר שנים מביא לביטול האפקטיביות של מכשירי המדיניות הכלכלית המקובלים בעולם.

בקשר למגמות של ממשלת ישראל - אין אני יודע מהן המגמות. אין אני יכול לענות על השאלה הזאת.

היו"ר ש. תמיר: מהם נחוני היבוא העיקריים?

מ. זנבר: קשה לומר זאת. שאלתך וודאי מכוונת לברר באיזה סעיפים אפשר להכניס צימצומים. אני חושב שהגבלות אדמיניסטרטיביות בדרך כלל לא רצויות, אבל ייתכן שבמסגרת מדיניות כוללת, ועל מנת שהציבור יבין שהעניין הוא רציני, אפשר לאסור במשך חצי שנה או שנה יבוא של מוצרים מוגמרים. אפשר לומר את זאת, אבל זה שייך במידה מסויימת ל"SHOW BUSINESS". זה לא יפתור שום בעיה, וגם כדאי לעשות "הצגה" רק כאשר זה משרת מדיניות מסויימת, מדיניות טובה; הצגה לשמה, לא תועיל לכלום.

היו"ר ש. תמיר: אני מודה מאד לנגיד בנק ישראל על הרצאתו, שהיתה לדעתי, מאד מאלפת ומועילה. אני מוכן לסכם כבר המשך לפגישה זאת ביום ג' הבא ונקדיש את הפגישה לשאלות ותשובות.

מ. זנבר: אני מוכן לבוא ביום ג' בעד שבועיים, כי לפני זה לא אהיה בארץ.

מ. דרובלס: לפי דברי הנגיד אנחנו עומדים בפני שואה כלכלית חמורה ביותר, שלא היחה דוגמתה במדינה. במצב זה הברכה שבעליה, לה אנו מצפים, עלולה ליהפך להפך מזה. לכן הייתי מציע להזמין גם את שר האוצר ושר המסחר והתעשייה כדי לשמוע את דעתם. אחרי שנישמע גם את השרים, אני מציע לקיים דיון יסודי ביותר, ואולי נקבע ישיבה אחת נוספת של דעת הכלכלה מידי שבוע.

היו"ר ש. תמיר: שוחחתי כמה פעמים בעניין זה עם שר האוצר, והוא הבטיח להופיע ולהרצות בפני הועדה וגם להשיב לשאלות. ואולם הנוהג הוא שיופיע תחילה בוועדת הכספים. אני מניח ששר האוצר יבד בשבוע הבא. חשבתי שמן הרצוי להזמין אותו ראשון ורק אחרי כן את שר המסחר והתעשייה, כי שר האוצר הוא המופקד על המדיניות המשקית הכוללת. זוהי ההזדמנות הנכונה להתחלת הדיון שלנו בהשלכות המשבר של החברה לישראל על תהליכי המשק. תשובת שר האוצר היא חיובית. אני רוצה להזכיר שרק לפני חודשיים דברתי במליאת הכנסת על הצורך בכינון משטר חירום לאומי, היות והתמונה הכהה הצטיירה כבר אז. לדעתי נוהגת מדינת ישראל גם עכשיו כאילו אנחנו חיים בגן עדן של שוטים, במקום לדבר על תוספת שעות עבודה יומיות ועל הגברת המאמץ של כל אחד ואחד מאיתנו. אני מסכים שמחובתנו להתריע נוכח הניתוק הזה

מן המציאות, ובוודאי נעשה זאת גם לא לפי חתך מפלגתי מקובל.

י. מודעי:
אני קיצוני יותר בגישתי, אם כי אין לי פתרונות כוללניים להציע. אני חושב שאי אפשר להמשיך ולהסתפק בשמיעת הרצאה של שר פלוני או שר אלמוני, ואפילו בהכרזה של ועדת הכלכלה שהמצב חמור. צריך לפרסם בצורה קצת יותר קיצונית לציבור מהו המצב בו אנחנו נחונים ולקראת מה אנחנו הולכים. הייתי מציע שקודם כל הוועדה שלנו תתחיל לשנת יום ולשמוע דבריו של כל מי שיש לו משהו לתרום בעניין הזה. הייתה מציע שלא נסתפק רק בשרים ובמנכלים, אלא גם במנהלי אגפים. הייתי בזמן האחרון גם במשרד המכס וגם במשרד המסחר והתעשייה, ונוכחתי לדעת שבכל מקום בו אתה נוגע מיד אתה שמוע על שואה: חסרה שליטה במצב, יש גחבוב, חסרים פתרונות ואפשר לראות את התהום שלקראתה צועדים. אם יש זמן חמור בתחום הכלכלה והמשק, זהו הזמן. אולי עוד ניתן להציל משהו. אם צריך להכין את הקהל לקראת הידוק דרסטי של החגורה, צריך לדון בהשלכות של הדברים הבסיסיים החמורים שאמר הנגיד, והייתי מציע שהוועדה תלבן יום יום סוגיה נוספת. נשלב בדיונים שלנו את הנגיד, את שר האוצר, את שר המסחר והתעשייה. ננסה להגיע לאיזה שהם המלצות משלנו, לאחר לימוד מרתוני של הבעיות. הזמן הופך להיות הגורם הגורלי ביותר של המשק. אם ניתן לזמן לעבור נראה עצמנו שותפים לששיטת רגל.

מ. גרופר:
לאחר הדיווח ששמענו כאן בוועדת הכלכלה, בא עלינו ממש זעזוע. מצד שני, מצד הממשלה, כאילו לא קרה מאומה. לא הודקנו חגורות, מעלים בינואר את חוספת היוקר, לא שומעים ולא רואים שום דבר מיוחד.

מ. חריש:
גם לי יש אותה הרגשה. הבעיה היא שאנחנו החלק הפרלמנטרי ולא החלק המבצע. יש טעם לקיים דיונים יום-יומיים אם אתה רוצה להגיע לתוכנית מסויימת שיהיו לה אחר כך תוצאות. ואולם בטרם ניכנס לדון בפרטים, אנחנו חייבים לראות את התמונה הכוללת. הנגיד נוגע בעיקר בקטע הפיננסי, אבל יש עוד קטעים גדולים אחרים במשק. לפי הערכתי לא קיבלנו עדיין את התמונה כולה. אני חושב שעלינו לשמוע עוד פעם את הנגיד וגם את שר האוצר ושר המסחר והתעשייה. אמנם אני שותף לדיעות שהובעו כאן בקשר לדחיפות שיש בפעולה מצידו, אבל אני רוצה להיות קודם בטוח שאנחנו מכירים את השטח כולו ובאמת מטפלים בעניין המרכזי. בעיית המיסוי, למשל, איננה בסמכותנו: יכול להיות שעניין זה הוא מאד קובע לשם הגברת התפוקה הלאומית. לי חסרה היום התמונה הכוללת.

י. יודין:
הממשלה קיבלה לפני שלושה חודשים מדיניות כלכלית מסויימת. זה היה מפנה די דרסטי, והציבור קיבל זאת ברצינות רבה. התקופה שעברה מאז איננה מספיקה כדי לעמוד על תוצאותיה של המדיניות החדשה, אבל יש מקום לערוך בחינה בהקדם. ואולם אני רוצה להעלות כאן שאלה פרוצדורליות: הצעתי שוועדת הכלכלה חקדיש ישיבה לדיון על אופן פעולתה ועל תפקידיה. יש לי הרשם, בעקבות כמה וכמה תופעות, שהעניין הזה לא לובן די צורכו.

מ. זילברברג:
גם אני בדיעה שהנושא חשוב ורציני, ותייבים להתייחס לכל ההשלכות שבהן נעוץ מן העניין. אני מציע לשמוע קודם כל את שר האוצר, ולאחר שנקבל תמונה כללית, נוכל לקבוע בעצמנו באיזה דרך נלך. אין וויכוח בינינו לגבי הצורך לטפל בנושא הזה בדחיפות, אבל קודם צריך לשמוע מה עשו ומה מתכוונים לעשות.

הינ"ר ש. תמיר: באופן יסודי אין הבדל בין חברי הוועדה, הצבת הכלכלית אחוזה בצבת הבטחונות, ושתייהן אחוזות בצבת המערך הפוליטי הפנימי. ברור לי שהחלטות כלכליות מסוימות לא יובאו בהודעות פומביות לפני שיגיעו לידי ביצוע, או בטרם תסתיים מלאכת הרכבת הממשלה החדשה. אלה צדדים שונים של מכלול כולל. אנו, כאנשים פוליטיים, חייבים להיות מודעים למציאות הזאת. יש לי דיעה משלי מה יכולה להרשות לעצמה ממשלה עם בסיס כפי שיש לממשלתנו.

בקשר להצעה שנשמע גם ראשי אגפים במשרדים הכלכליים - אני בעד זה. הצעתי הצעת חוק שנהיה מוסמכים להזמין כל אדם שמוכן להעיד בפנינו, אבל קודם כל חייבים לקבל תמונה כוללת מן האנשים הממונים על הביצוע. הוועדה שלנו איננה שותפת להכרעות, לא מראש ולא בדיעבד, בניגוד למקובל בארצות הברית, למשל. אנו צריכים לפעול בדרך שתהיה אפקטיבית.

גם אני בדיעה שאנחנו צריכים להרחיב את מעגל הפעילות שלנו. אני חושב שהצעת מר יודין היא סבירה מאד: עלינו לקיים בוועדה דיון באיזו צורה נפעל ומתי. אני חושב שזה ישתלב עם הזמנת חבר הכנסת הורביץ, שיכהן כיושב ראש הוועדה בתקופה הקרובה ביותר. הדיון הזה צריך להתקיים בהסכמה איתו.